

ОЦЕНКА НА ВЪЗДЕЙСТВИЕТО НА ЗАКОНА ЗА ЗАЩИТА СРЕЩУ ДИСКРИМИНАЦИЯТА

Проф. д-р Стефка Наумова

1.Общите параметри на антидискриминационното национално законодателство са определени в Конституцията, докато конкретните механизми за неговата реализация и то в контекста на антидискриминационната политика на ЕС¹.

Законът дава легални дефиниции на понятията “пряка дискриминация” и “непряка дискриминация”. Под пряка дискриминация се разбира всяко по-неблагоприятно третиране на лице на основата на горепосочените признаци, отколкото се третира, било е третирано или би било третирано друго лице при сравними сходни обстоятелства (чл. 4, ал. 2 и 3. Непряката дискриминация е поставяне на лице на основата на горепосочените признаци в по-неблагоприятно положение в сравнение с други лица чрез привидно неутрална разпоредба, критерий или практика, освен ако тази разпоредба, критерий или практика е обективно оправдан/а с оглед на законова цел и средствата за постигане на целта са подходящи и необходими (чл. 4, ал. 3).²

Дефинирани са и понятията “тормоз”, “сексуален тормоз”, “подбуждането към дискриминация”, “преследване” и “расова сегрегация”, като форми на дискриминация.³

---

¹ Законът за защита срещу дискриминацията влезе в сила на 1 януари 2004 г. С нормата на чл. 4, ал. 1 се забранява всяка пряка или непряка дискриминация, основана на пол, раса, народност, етническа принадлежност, човешки геном, гражданство, произход, религия или вяра, образование, убеждения, политическа принадлежност, лично или обществено положение, увреждане, възраст, сексуална ориентация, семейно положение, имуществено състояние или на всякакви други признаци, установени в закон или в международен договор, по който Република България е страна.

² Терминът не е нов за българското право - в отменения параграф 1, т. 7 от Кодекса на труда, се даваше легално определение на понятието “непряка дискриминация” (нормата беше тменена с влизането в сила на ЗЗДискр.).

³ “Тормоз” е всяко нежелано поведение на основата на признаците по чл. 4, ал. 1 ЗЗДискр, изразено физически, словесно или по друг начин, което има за цел или резултат накърняване достойнството на лицето и създаване на враждебна, обидна или застрашителна среда (§ 1, т. 1 ЗЗДискр). “Сексуален тормоз” е всяко нежелано поведение от сексуално естество, изразено физически, словесно или по друг начин, с което се накърняват достойнството и честта и се създава враждебна, обидна, унижителна или застрашителна среда и, в частност, когато отказът да се приеме подобно поведение или принудата към него може да повлияе на вземането на решения, засягащи лицето (§ 1, т. 2 ЗЗДискр).

“Преследване” е:

а) по-неблагоприятно третиране на лице, което е предприело или се предполага, че е предприело или ще предприеме действие за защита от дискриминация;

Българският антидискриминационен закон още през 2004 г. дефинира понятието „множествена дискриминация“. Съгласно § 1, т. 11 ЗЗДискр. "Множествена дискриминация" е дискриминация на основата на повече от един от признаците по чл. 4, ал. 1 ЗЗДискр.

Редът и начините на защита при множествена дискриминация са същите както и при дискриминация на основата на всеки от останалите признаци. Производството пред комисията е лесно, бързо, достъпно и безплатно, което го прави предпочитано пред съдебното производство⁴.

Направеният преглед на практиката на ВАС по дела по реда на ЗЗДискр показва незначителен брой съдебни актове (решение или определение). В правно-социологически план се констатира интересна закономерност. В една от най-рисковите сфери - правото на труд се констатира наличие на множествена дискриминация, като най-често става дума за комбинирание на възраст и увреждане, както и на възраст, увреждане и пол.

Прегледът на съдебната практика по трудови дела установява освобождаване на работници и служители в кратък период след освидетелстването им като лица с намалена работоспособност, като често тези лица са от т.нар. уязвими групи на пазара на труда по признак възраст над 50 г., както и пол (по-често дискриминираните са жени).

Тези казуси очевидно са проява на „скрита множествена дискриминация“, а това означава, че по-нататъшните усилия трябва да са насочени именно в посока

б) по-неблагоприятно третиране на лице, когато свързано с него лице е предприело или се предполага, че е предприело или ще предприеме действия за защита от дискриминация;

в) по-неблагоприятно третиране на лице, отказало да дискриминира (§ 1, т. 3 ЗЗДискр).

"Расова сегрегация" е издаването на акт, извършването на действие или бездействие, което води до принудително разделяне, обособяване или отделяне на лице на основата на неговата раса, етническа принадлежност или цвят на кожата (§ 1, т. 6 ЗЗДискр).

⁴ Всяко лице, чиито права по Закона за защита от дискриминация или по други закони, уреждащи равенство в третирането, са нарушени, може да предяви иск (чл. 71 ЗЗДискр.) пред районния съд, с който да поиска установяване на нарушението, осъждане на ответника да преустанови нарушението и да възстанови положението преди нарушението, както и да се въздържа в бъдеще от по-нататъшни нарушения, обезщетение за вреди. Установеното съдебно производство предвижда постановяване на подходящи мерки за преустановяване на нарушението, възстановяване на положението отпреди нарушението, както и обезщетение за претърпени вреди. Когато някое лице е засегнато от административен акт, издаден в нарушение на Закона за защита от дискриминация или други закони, уреждащи равенство в третирането, то може да го обжалва пред съда по реда на Административнопроцесуалния кодекс (чл. 73 ЗЗДискр). Важно е да се прави разлика между двете производства. Макар целта да е една и съща те са много различни. Производството пред районния съд е гражданско и за него е приложим Гражданският процесуален кодекс. Второто производство е административно и протича по реда на Административнопроцесуалния кодекс.

идентифициране на скритата множествена дискриминация, която обикновено се отчита като монодискриминация, а това на свой ред също е нарушение. С други думи, в общественото съзнание по този начин се формира неточна или невярна представа за размерите на дискриминацията, а така се притъпява чувствителността на гражданското общество към по сериозния проблем - множествената дискриминация в сферата на заетостта.

Съдебната практика показва, че в България, както и в повечето държави-членки не се осъзнава в достатъчна степен действителната дискриминация, на която са подложени жертвите на множествена дискриминация. Оказва се също така, че жените от различните етнически групи са в нееднаква степен засегнати от прояви на множествена дискриминация.

2. Оценката на въздействие на законодателството върху социалните отношения може да бъде измерено чрез проучване на общественото мнение. В този контекст от особен интерес са емпиричните характеристики на антидискриминационното правосъзнание.

Емпирични характеристики на (анти)дискриминационното правосъзнание

Анализът на проблемите на дискриминацията, на нейното разпространение и отражението ѝ в общественото правосъзнание изисква прилагането на надеждни емпирични методи на изследване и конкретни методики на интерпретация и изводи за ефективността на съществуващото законодателство. В този контекст интерес представляват данните от проведено в рамките на ИПН-БАН емпирично правно-социологическо изследване на тема “Общественото мнение за дискриминацията и изграждането на антидискриминационно правосъзнание”⁵

Темата на емпиричното правно-социологическо изследване изисква използването на по-сложна и разгърната методология, която да съдържа

---

⁵ Изследването е проведено в периода юли-ноември 2009 г. от авторски колектив от ИПН-БАН под ръководството на проф. Ст.Наумова, проф. С.Матеева и докторант Н.Йонкова.

надежден инструментариум за постигане на поставените цели.

2.1. Методология и методика на изследването

Основна цел на изследването бе да се проучи общественото мнение, както и мнението на засегнати от дискриминация (в това число и множествена дискриминация) граждани относно съществуващото в страната статукво и прилагането на антидискриминационното законодателство (международните стандарти и норми, съдържащи се в ратифицираните от България договори, както и съществуващото на национално ниво антидискриминационно законодателство) и за неговата ефективност.

Една от основните задачи на проведеното ЕПСИ бе да се изследват основните елементи на правосъзнанието на гражданите и включването в тяхната ценностна система на елемента "антидискриминационно поведение".

Предвид сложността на изследването и неговите специфични параметри се приложи не стандартна, а по-скоро модифицирана методика на извадката чрез използване на определени "типологични" признаци⁶.

За постигане на целите и реализирането на задачите се формират две групи респонденти.

Първата група включва респонденти, които са представители на трите основни етнически групи у нас - българи, турци и роми, като към тях се добавя четвърта група, която не се отнася в тесен смисъл към понятието етнос – българомохамедани (последните често са пропускани при изследването на общественото мнение най-вече по причина, че не могат да се отнесат към понятието етнос, но пък от друга страна, когато се групират по критерий вероизповедание, мнението на тази група се влива към основната група

---

⁶ Подобна методика на извадката е използвана и в други подобни наши международни изследвания, проведени в рамките на Research Committee of Sociology of Law: Ethnicity and Family: The Context of Family Law in Bulgaria. (In:) Family Law and Family Policy in the New Europe. Ed. by Jacek Kurczewski and Mavis Maclean. The Onati I.I.S.L., Onati, 1977, p.57-95. Diversity and Expectation Among Minority Ethnic Groups. (In:) New Family Law and Family Values. I.I.S.L., Onati, 2005.

изповядваща мюсюлманското вероизповедание и не може да попадне във фокуса на общественото внимание). Втората група респонденти не съдържа предварително определени дискриминационни признаци, но се предполага, че те ще се проявят в хода на самото изследване.

При формиране на извадките се използват съществуващите статистически данни за процентното разпределение на основните етнически групи по различни региони в страната, т.е. търси се "натрупване" на базовия показател "етнос" за да може той да се комбинира с останалите основни признаци-индикатори за множествена дискриминация. По този начин се постига възможно най-висока степен на достоверност на събраната информация.

Съществуващите 28 административни центрове /с включените в тях общини/ се разпределят в две групи. Първа група – това са райони с преобладаващо българско население. Втората група - това са т.нар. "смесени райони" като тук се обособяват два вида региони - с преобладаващо турско или с преобладаващо българомохамеданско население. Доколкото ромите са специфична етническа група, която няма географски определени параметри /т.е. те са навсякъде/ при определяне на извадката се идентифицират формирани се в посочените региони гета. В изследването се включват регионите Разград, Смолян, Благоевград, Шумен, Търговище и София – град.

На базата на съществуващите статистически данни за процентното разпределение на посочените етнически групи общо за страната се формират и извадките, съобразени с това процентно съотношение в рамките на генералната съвкупност. В този смисъл чисто методологически става въпрос за двустепенна типологична извадка чрез сложна комбинация на регионален (първата степен) и етнически (втората степен) признак. За целите на изследването се формират две извадки.

Първата извадка се формира на базата на процентното разпределение на четирите етнически групи на цялата територия на страната, като в изследването бе спазено съответното процентно разпределение. На тази база общият обем на извадката е 1113, от които 410 българи, 258 турци, 125 българомохамедани и 320-

роми.

Инструментарият на събирането на първичната информация е комбинация от дълбочинни интервюта, анкета и анализ на документи.

Втората извадка се формира на базата на двустепенна гнездова извадка чрез използване на избирателните списъци, като общият брой изследвани лица е 1120.

Методът на събиране на информацията е непряка анкета (стандартизирано интервю face-to-face) по местонахождението на респондентите.

Пилотното изследване показва, че материята по антидискриминация е доста сложна не толкова от гледна точка на понятиен апарат, колкото от гледна точка на смесване на понятия, възгледи и традиционни разбирания относно същността и параметрите на дискриминацията.

Разработени бяха два въпросника - един за анкетно проучване и един за дълбочинно интервю. В следващото изложение са представени основните резултатите от проучването, чийто анализ дава основания за различни изводи и интерпретации⁷.

2.2. Степен на информираност относно дискриминацията

Правната информираност като основен елемент в правното съзнание беше изследвана чрез серия от въпроси в следните насоки: информираност относно явлението “дискриминация” и в частност “множествена дискриминация” и фактическото състояние на дискриминация у нас; информираност относно основните антидискриминационни разпоредби съгласно действащото законодателство; информираност относно антидискриминационната политика и дейността на институциите за нейното преодоляване

Изследването показва относително добра степен на информираност по проблемите на дискриминацията въобще и на множествената дискриминация в

---

⁷ В настоящия анализ са представени само част от данните от едномерните таблици, като акцентът е поставен върху трите елемента на антидискриминационното правосъзнание.

частност. Доколкото дискриминацията е антипод на принципа за равенство, на изследваните бе зададен въпрос " В кой закон е провъзгласен принципът на равенство?", като отговорите се разпределят както следва:

**Табл. 1. Информираност относно принципа за равенство
(в % към общия брой анкетирани)**

В кой закон е провъзгласен принципът на равенство?	в % към общия брой анкетирани
1. В Конституцията	62,9
2. В Кодекса на труда	11,9
3. В законите за защита от дискриминация	18,2
4. Няма такъв принцип	1,2
5. Няма равенство	4,2
6 Затруднявам се да отговоря	1,6
ОБЩО:	100.00

Мнозинството от анкетираните (62,9 %) са информирани, че в основния закон принципът за равенство (т.е. недопускане на дискриминация) е изведен като основно право. При това става въпрос не за един от възможните признаци (например по пол или по възраст), а именно за конституционно закрепване на недопускане на множествена дискриминация. Не бива да се отмине обаче фактът, че 5,4% от анкетираните заявяват, че няма такъв принцип или че изобщо няма равенство, което означава, че за тях принципът е само формално провъзгласен. Очевидно е разминаването между конституционно закрепени права и тяхното реализиране на практика. **Този резултат се появява не за пръв път в подобни изследвания, което доказва, че не е достатъчна само правна регламентация, но и създаването на механизъм за реализацията ѝ.**

Конкретизация на основния въпрос са два доста специфични въпроси в

анкетната карта, сондиращи информираността, а донякъде и отношението на анкетираните към фактическото положение у нас относно дискриминацията, както и законовото регламентиране на механизмите за противодействие. На въпроса "Коя от формите на дискриминация е най-разпространена?", най-голямо натрупване има при отговора "етническа принадлежност" (49%). При индикаторите "образование", "лица с увреждания" и "имотно състояние" има почти еднакво разпределение (между 5% и 6%). Сравнително висок е процентът на избраните отговора, че "всички форми на дискриминация са еднакво разпространени" (29%). Тук индиректно се получава отговор на въпроса за това как в общественото мнение **проблемите на множествената дискриминация получават определена оценка, която може да служи като индикатор** при промяна в законодателството или при изработването на национална стратегия по въпросите за антидискриминационните действия и то на институционално равнище. Поради сложността на материята анкетираните трудно могат да дадат еднозначен отговор на въпроса кой от формите на дискриминация е в най-висока степен разпространена.

На този резултат очевидно влияние оказва и разнообразието от източници на информация за наличието на различни форми на дискриминация. Предпочитанията на респондентите към различните източници на информация за проблемите на дискриминацията са показани в следващата таблица.

Табл. 2. Източници на информация за проблемите на дискриминацията
(в % към общия брой анкетирани)

Откъде най-често получавате информация за наличието на дискриминация у нас?	в % към общия брой анкетирани
1. От специализирани правни издания	11,9

2. От медиите	60,3
3. От интернет	20,9
4. От близки и познати, които са били дискриминирани	6,9
ОБЩО:	100.00

Висока е степента на информираност на изследваните лица относно институционалните форми на противодействие на дискриминацията, което се вижда от разпределението на отговорите на сондиращите тази степен въпроси в следващите таблици.

**Табл. 3. Информираност относно институционалното противодействие на дискриминацията
(в % към общия брой анкетирувани)**

Как се нарича специалната институция, която наказва проявите на дискриминация у нас?	в % към общия брой анкетирувани
1. Комисия за защита на дискриминираните	14
2. Агенция за борба с дискриминацията	8
3. Комисия за защита срещу дискриминация	78
ОБЩО:	100.00

**Табл. 4. Информираност относно институционалното противодействие
на дискриминацията
(в % към общия брой анкетирани)**

Знаете ли коя институция решава споровете относно нарушеното право на труд?	(в % към общия брой анкетирани)
1. Съдът;	28
2. Синдикатите;	18,2
3. Комисията за защита срещу дискриминация	24,9
4. Комисията за разрешаване на правни спорове в съответното предприятие /учреждение/	0,9
5. синдикалната организация;	25
6. Инспекция по труда	2,5
7. Друго /какво/	0,5
ОБЩО:	100.00

Информираността на изследваните лица относно институционализирането на проблемите на множествената дискриминация беше сондирана чрез въпроси както относно конкретни юридически значими ситуации, при които е налице такава форма на дискриминация, така също и относно ефективността от дейността на съответните държавни органи,

**Табл. 5. Информираност относно появи на дискриминация
(в % към общия брой анкетирани)**

Знаете ли случаи, при които Ваш близък, познат или колега е бил дискриминиран?	(в % към общия брой анкетирани)
1.Знам много такива случаи, когато заради етническа принадлежност не те вземат на работа	2
2.Обикновено хората над определена възраст имат проблеми на работното място	56
3. Инвалидите у нас са в много тежко положение	2
4.Младите хора не могат да се реализират и това е дискриминация спрямо тях	3
5. Ако си беден, болен и без образование всеки може да те дискриминира	37
ОБЩО:	100.00

Табл. 6. Отношение към институционалната антидискриминационна политика
(в % към общия брой анкетирувани)

Трябва ли според Вас да има специална институция, която да наказва проявите на дискриминация?	(в % към общия брой анкетирувани)
1. Да, защото това е принцип на всяка цивилизована държава	86
2. Това е задължение на съда	11
3. Това е задача на обществото, което трябва да е по-благосклонно към различните/ инвалиди, роми, бедни или възрастни/	2,5
4. Друг отговор.	0,5
ОБЩО:	100.00

Очевидно е, че гражданите имат доста ясна и точна представа, че в страната функционират определени институции, чието основно предназначение е ограничаване на дискриминацията. Не е ясно обаче, дали при наличието на моно или множествена дискриминация специализираната Комисия за защита от дискриминация е в състояние да реши възникналия проблем или дали е достатъчна единствено нейната намеса.

2.3. Психологически нагласи и ценностни ориентации към дискриминационното поведение

В изследването основно внимание беше съсредоточено върху отношението на изследваните лица към фактическото състояние на дискриминацията у нас

както на институционално, така и на междугрупово ниво, върху техните психологически нагласи и ценностни ориентации, формиращи дискриминационно (съответно антидискриминационно поведение). Всъщност това е вторият основен елемент в структурата на правосъзнанието (психологическият).

Доколкото в теоретичния модел на изследването дискриминацията (и особено множествената дискриминация) се разглежда като форма на социална патология, то и в анкетната карта беше включен въпрос, сондиращ мнението на анкетираните по този въпрос.

Отговорите на въпроса за отношението към дискриминацията е дадено в следващата таблица.

**Таблица 7. Отношение към дискриминацията
(в % към общия брой анкетирани)**

Според Вас дискриминацията е:	(в % към общия брой анкетирани)
1. нормално явление за всяко общество	34
2.нарушаване на основни правни, морални и религиозни норми	39
3. резултат от неравенството в обществото	23
4. положителен фактор в гражданското общество	0,9
5. друго	1,2
ОБЩО:	100,00

Най-висок е процентът на отговорилите, че дискриминацията е нарушаване на основни правни, морални и религиозни норми. Това означава, не в общественото съзнание дискриминацията наистина се схваща като форма на социална девиация. Особено внимание заслужава процентът на отговорилите, че дискриминацията е резултат от неравенството в обществото(23%). Доколкото социалното неравенство също е резултата от определени форми на дисфункционалност на социалната система, налице е процес на верижна социална девиация, която намира съответното отражение в индивидуалното правосъзнание. Получените резултати определено будят тревога с това, че за сравнително висок процент от анкетираните (34%) дискриминацията е нормално явление. **Тук безспорно сме изправени пред ситуация, когато хората не могат точно да различат пряката от непряката дискриминация и да изградят собствена скала на това кои точно форми на съвкупна дискриминация са най-опасни за обществото. В този контекст е и въпросът, сондиращ мненията на респондентите за мястото на дискриминацията като социален факт в ценностната им система.** На въпроса дали проявите на дискриминация са пораждат тревога почти половината от анкетираните (49 %) декларират , че този въпрос ги безпокои, 22 % са напълно безразлични, а 29% - че в за тях има други по-важни проблеми, които ги безпокоят.

Чрез серия въпроси беше сондирано отношението на изследваните лица към различни форми на пряка, скрита или множествена дискриминация. Отношението към дискриминацията по признаците “пол”, “етническа принадлежност”, “възраст”, “образование” и “увреждания” при упражняване на правото на труд е показано в следващата таблица:

**Таблица 8. Отношение към дискриминацията
(в % към общия брой анкетирани)**

Споделяте ли посочените твърдения?	ДА	НЕ
В днешно време жените по-често от мъжете се дискриминират при постъпване на работа	51	49
В днешно време турците и ромите по-често от българите се дискриминират при постъпване на работа	67	33
В днешно време инвалидите по-често от хората без увреждания се дискриминират при постъпване на работа	39	61
В днешно време хората с по-ниско образование по-често се дискриминират при постъпване на работа	58	42
В днешно време хората над определена възраст по-често се дискриминират при постъпване на работа	71	29
В днешно време всеки човек може да е обект на дискриминация при постъпване на работа	73	27

Най-голямо натрупване има при обобщаващото оценките мнение, а именно опасността всеки без оглед на изведените отделно признаци да бъде дискриминиран при упражняване на правото на труд. Този резултат може да се тълкува като валидна оценка на вероятност за скрита множествена дискриминация. Що се отнася до оценките по отделни признаци, респондентите поставят на първо място дискриминацията по етническа принадлежност. Близки по стойности са оценките за дискриминацията по възраст и образование. Сравнително по-ниски са те при дискриминацията по пол и по отношение на хора с увреждания.

Налице е и доста категорично мнение по въпроса за възможна дискриминация по признака “имууществено състояние” и “етническа принадлежност” при иначе висока степен на декларираното от респондентите законово гарантирано право на образование. Макар че около половината от анкетираните(49%) заявяват, че правото на образование е гарантирано в законодателството, то само 21% смятат, че всеки гражданин има финансова възможност завърши висше образование, а 11% са категорични, че повечето хора са бедни и че това е най-важното препятствие пред тях за достъп до висше образование. Затруднените в отговора(13 %) могат да бъдат причислени в категорията на колебаещите се относно декларирания в закона принцип и реалното му прилагане. С това се обясняват и отговорите на логически свързания с това въпрос за икономическите гаранции в тази насока. Тук всъщност е стиковата точка – в съзнанието на респондентите невинаги може отчетливо да се формира последователността на възможна верижна дискриминация и определящите даден дискриминационен факт фактори. Категорично е мнението, че етническата принадлежност също се отразява на достъпа до образование. Според 69% от анкетираните такъв шанс имат българите, за 42 % - по-големият шанс принадлежи на турците, 23% споделят мнението, че това се отнася за ромите. Интересни са изтъкнатите мотиви за такава форма на дискриминация. Респондентите изтъкват ученолюбието като характеристика на българите,

осигуряваща им по-висока степен на достъп до образование, политическите амбиции на турците и институционалната подкрепа на ромите, осигуряващи такъв достъп. Данните следва да се анализират доста предпазливо, тъй като на респондентите не е дадена възможност за избор на всички възможни допълнителни фактори. Не е без значение фактът обаче, че само 18% от тях са убедени, че шансът зависи от финансовото обезпечение.

Със специфичен заряд са отговорите на въпроса за качествата, които са необходими за заемане на ръководна или управленска длъжност. Тук се наблюдават т.нар. стереотипи в дискриминационното мислене, насложени, преповтаряни и излизащи наяве като емпирични показатели на дискриминационни нагласи. Висок е процентът на анкетираните (48%), според които ръководни и управленски функции следва да се заемат от мъже с висше образование и опит. В същото време 36% са на мнение, че за такива позиции са подходящи българи, които имат достатъчно финансови възможности. 13% от анкетираните са убедени, че нито полът, нито образованието, нито имущественото положение имат значение, а най-важна е подкрепата на съответната политическа сила. Има и един незначителен процент (3%), които смятат, че за тези постове най-подходящи са жените с добри физически данни.

Анкетираните са доста скептично настроени към прилаганите от държавата съществуващи законодателни мерки, насочени към защита от дискриминация, особено при упражняването на правото на труд. Така например 47% от анкетираните са на мнение, че по отношение на мерките, предприемани за защита на женския и на детския труд сме далеч от европейските стандарти. Прави впечатление и наличието на известна примиренска позиция, проявяваща се в условията на икономическа криза – 34% от анкетираните изразяват убеждение, че в такава ситуация “всеки трябва да разчита на себе си, а не на държавата”.

Налага се изводът, че психологическите нагласи и ценностните ориентации (психологическият елемент в правосъзнанието) на изследваните лица са силно повлияни не толкова от нивото на правна информираност за съществуващото

антидискриминационно законодателство, а от конкретните механизми за неговото прилагане. Този резултат се потвърждава и от данните, насочени към изследване на третия елемент в правосъзнанието, а именно – мотивите и готовността за дискриминационно или антидискриминационно поведение.

2.4. Готовност за дискриминационно или антидискриминационно поведение

Третият елемент в структурата на правното съзнание - поведенският най-трудно се поддава на емпиричен анализ, тъй като включва готовността и мотивите за правнорелевантното поведение и то в юридически значима ситуация. В областта на дискриминацията това е още по-сложно, тъй като самата материя е юридически комплицирана, а поведенските актове са на границата между правото, морала, религията и обичаите.

Изследването показва, че няма пряка зависимост между степента на информираност, формираща психологическите нагласи, ценностните ориентации и общото отношение към антидискриминационната политика, от една страна и готовността за поведение (дискриминационно или антидискриминационно) – от друга.

Данните показват, че невинаги декларираните антидискриминационни нагласи водят след себе си и конкретно антидискриминационно поведение. При това тук става въпрос за два типа дискриминационно поведение – когато дискриминацията е по отношение на други лица и когато дискриминацията е насочена към самите респонденти. Във втория случай става въпрос за поведение, свързано с използването на институционална защита от дискриминация. В ситуация на дискриминираност по пол, възраст, етническа принадлежност и увреждане се оказва, че почти половината респонденти не биха потърсили законова защита. Особено висок е процентът на скептиците при наличието на една от формите на множествена дискриминация (възраст и заболяване), което може да се види от следващата таблица:

**Таблица 9. Търсене на институционална защита
(в % към общия брой анкетирани)**

Ако се наруши правото Ви на труд поради това, че сте с хронично заболяване и сте на определена предпенсионна възраст, как ще реагирате?	(в % към общия брой анкетирани)
1. ще се обърна към съда	34
2. ще потърся помощта на близки и познати	8
3. ще се обърна към Комисията за защита срещу дискриминация	9
4. ще се примиря с положението си защото знам, че никой няма да ми помогне	49
ОБЩО:	100.00

Значително по-висок е процентът на респондентите, изразили готовност да потърсят помощ в случай на нарушено право на сексуална ориентация – 34% от анкетираните заявяват, че биха се обърнали към съда, а 56% - към Комисията за защита срещу дискриминация. Този процент е индикатор за дейността на тази Комисия, както и за разширения в последно време периметър на онези актове, които законодателят (особено на ниво ЕС) определя като дискриминационни.

Конкретизация на въпроса за етнодискриминацията е въпросът за отношението и поведението към представители на различни от българската общности. Доказателство за наличието на силно изразена етноцентристка нагласа са резултатите, съдържащи се в следващите таблици.

**Таблица 10. Етноцентристки нагласи
(в % към общия брой анкетирани)**

Смятате ли, че в региони със смесено население всяка етническа група трябва да живее в обособен район?	в % към общия брой анкетирани
1. да, това е нормалната ситуация	17
2. не, това е форма на дискриминация	17
3. в населеното място където живея това е точно така	63
4. затруднявам се да отговоря	3
ОБЩО:	100.00

**Таблица 11. Етноцентристки нагласи
(в % към общия брой анкетирани)**

Как бихте реагирали, ако Ваш близък поддържа близки отношения с етнически турчин и желае да сключи брак с тего?	в % към общия брой анкетирани
1. напълно одобрявам	9
2. не одобрявам, но бих се примирил/а	31
3. ще направя всичко възможно да попреча на тази връзка	60
ОБЩО:	100.00

Интересни са мотивите, посочени от респондентите, които не одобряват този тип връзка. 60 % от тях смятат, че различните етноси са различни по манталитет и такава връзка не би била трайна, 15% изтъкват различията във вероизповеданията на двете страни, а 25% мотивират становището си с предишен негативен опит.

Липса на толерантност се наблюдава и при сондажа на мненията, съдържащи се в отговорите на други два въпроса:

**Таблица 12. Етноцентристки нагласи
(в % към общия брой анкетирувани)**

Смятате ли, че децата от ромски произход трябва да учат в едно училище с българчета?	(в % към общия брой анкетирувани)
1. да, но да се контролират контактите с тези деца извън училище	51
2. да, ако няма друга възможност	43
3. не	6
ОБЩО:	100.00

Сравнително по-толерантни са респондентите що се отнася до възможността да имат за съседни представители на ромската общност. Тази толерантност обаче е поставена под условие.

**Таблица 13. Етноцентристки нагласи
(в % към общия брой анкетирани)**

Бихте ли се съгласили да имате за съседи представители а ромската общност?	в % към общия брой анкетирани
да, ако са образовани и богати	37
да, ако са богати	21
не, никога	42
ОБЩО:	100.00

ОСНОВНИ ИЗВОДИ:

Изследването показва, че няма пряка зависимост между степента на информираност по въпросите на дискриминацията от една страна и отношението и готовността за поведение – от друга. Като цяло изследваната съвкупност е обезпокоена от проявите както на моно, така и на множествена дискриминация у нас, както и от недостатъчната ефективност на съответните органи. Свидетелство за това е високият процент на отговорилите, че в случай на дискриминационно поведение спрямо тях не биха се обърнали за помощ към никоя институция.

При сондажа на мненията относно дискриминацията по пол, етническа принадлежност, инвалидност и сексуална ориентация надделява доста традиционното разбиране, че най-дискриминирани у нас са ромите, жените и инвалидите. Като цяло отношението към тези групи дискриминирани лица е умерено дискриминационно, докато отношението към хомосексуалистите - строго ригористично.

Изводът е, че като цяло има отрицателно отношение към институционалната дискриминация, но известни колебания в готовността за

дискриминационно /антидискриминационно поведение/ в конкретна ситуация.

Особено чувствителни са гражданите към такива форми на дискриминация, при които се нарушават не само правни, но и морални или религиозни норми. В същото време традиционно за българското общество си остава отрицателната нагласа към "различните". Не случайно значителен процент от анкетираните заявяват, че за хомосексуалните прояви следва да се предвижда дори наказателна отговорност.

Чувствителни към етническото неравенство са доста голяма част от анкетираните. Поначало ромският проблем заема възлово място в анализите у нас през последните 20 години. Наблюдава се обаче интересна тенденция, свързана с прояви на положителна дискриминация. На теория се декларира антидискриминационна нагласа, но на практика тя е с обратен знак.

Наблюдаваната тенденция към усъвършенстване на механизмите за противодействие на различните форми на дискриминация и доближаване до европейските стандарти очевидно трябва да продължи и в бъдеще.

**Таблица 12. Етноцентристки нагласи
(в % към общия брой анкетирани)**

Смятате ли, че децата от ромски произход трябва да учат в едно училище с българчета?	(в % към общия брой анкетирани)
1. да, но да се контролират контактите с тези деца извън училище	51
2. да, ако няма друга възможност	43
3. не	6
ОБЩО:	100.00

Сравнително по-толерантни са респондентите що се отнася до възможността да имат за съседни представители на ромската общност. Тази толерантност обаче е поставена под условие.

**Таблица 13. Етноцентристки нагласи
(в % към общия брой анкетирани)**

Бихте ли приели за съседи представители на ромската общност?	в % към общия брой анкетирани
да, ако са образовани и богати	37
да, ако са богати	21
не, никога	42
ОБЩО:	100.00

**Таблица 10. Етноцентристки нагласи
(в % към общия брой анкетирани)**

	в % към общия брой анкетирани
1. да,	17
2. не,	17
3. в населеното място където живея това е точно така	63
4. затруднявам се да отговоря	3
ОБЩО:	100.00

**Таблица 11. Етноцентристки нагласи
(в % към общия брой анкетирувани)**

Как бихте реагирали, ако Ваш близък поддържа близки отношения с етнически турчин и желае да сключи брак с него?	в % към общия брой анкетирувани
1. напълно одобрявам	9
2. не одобрявам, но бих се примирил/а	31
3. ще направя всичко възможно да попреча на тази връзка	60
ОБЩО:	100.00

**Табл. 1. Информираност относно принципа за равенство
(в % към общия брой анкетирувани)**

В кой закон е провъзгласен принципът на равенство?	в % към общия брой анкетирувани
1. В Конституцията	62,9
2. В Кодекса на труда	11,9
3. В законите за защита от дискриминация	18,2
4. Няма такъв принцип	1,2
5. Няма равенство	4,2
6 Затруднявам се да отговоря	1,6
ОБЩО: 100.00	

**Табл. 2. Източници на информация за проблемите на
дискриминацията
(в % към общия брой анкетирувани)**

Откъде най-често получавате информация за наличието на дискриминация у нас?	в % към общия брой анкетирувани
1. От специализирани правни издания	11,9
2. От медиите	60,3
3. От интернет	20,9

RIA.BG